

Izvještaj o arheološkim iskopavanjima crkve Sv. Petra na Kuli Atlagića

Mr. Maja PETRINEC, viši kustos
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
HR - 21000 Split, S. Gunjače b.b.

Izvještava se o rezultatima arheoloških iskopavanja provedenim uz ranoromaničku crkvu Sv. Petra u Kuli Atlagića pokraj Benkovca, koja je bila porušena tijekom Domovinskog rata. Istražena je unutrašnjost crkve, te prostor u širini od dva metra uz njezin sjeverni, južni i zapadni zid. Istočno od apside istražena je veća površina (8 x 6,5 m). Iskopavanja su rezultirala novim spoznajama o arhitekturi crkve, te iznijela na vidjelo nalaze skulpture tj. crkvenog namještaja. U ovim iskopavanjima istraženo je i 85 grobova, od kojih samo dio pripada kasnijem srednjem vijeku (13.-15. stoljeću) a glavnina je novovjekovnih.

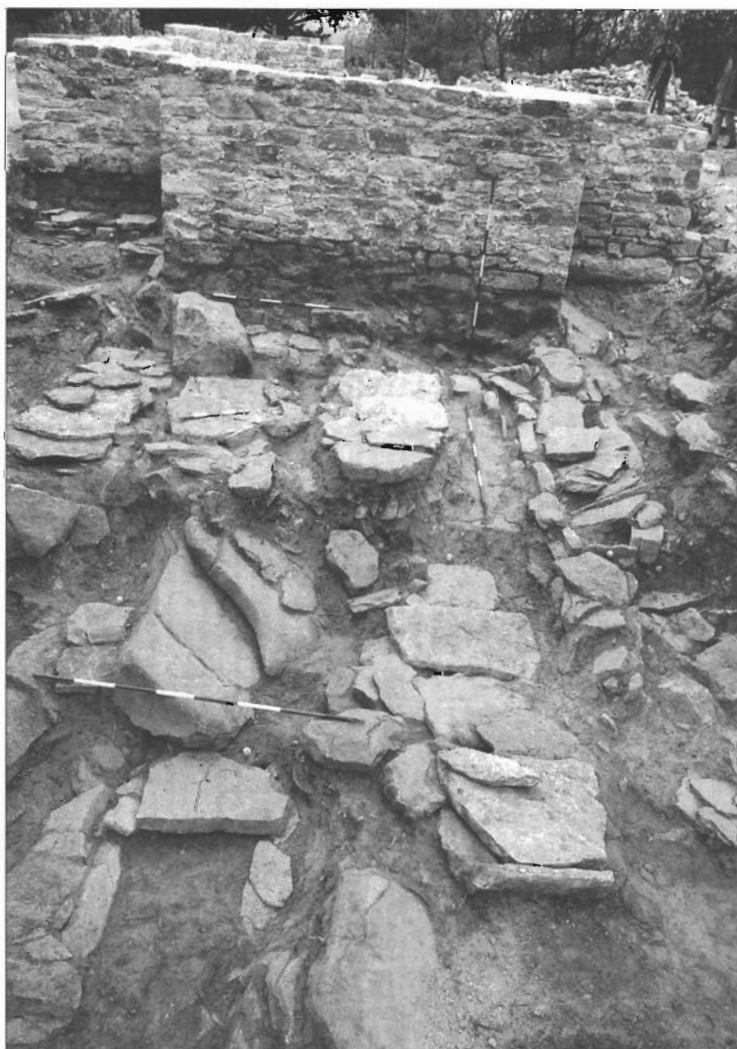

U razdoblju od 13. listopada do 2. prosinca 1997. godine provedena su arheološka iskopavanja uz ranoromaničku crkvu Sv. Petra u Kuli Atlagića kod Benkovca, koja je bila porušena tijekom Domovinskog rata. Zahvaljujući prije načinjenoj kompletnej dokumentaciji, Konzervatorski odjel Uprave za zaštitu kulturne baštine iz Zadra odlučio je u potpunosti obnoviti ovu crkvu. Da bi se to moglo učiniti trebalo je najprije arheološki istražiti i okoliš crkve, pa su za taj posao angažirani djelatnici Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika. Istražena je unutrašnjost crkve, te prostor u širini od dva metra uz njezin sjeverni, južni i zapadni zid. Istočno od apside, pak, istražena je površina veličine 8 x 6,5 m. Iskopavanja su rezultirala novim spoznajama o arhitekturi crkve, te iznijela na vidjelo nalaze skulpture, a istraženo je i 85 grobova.

Selo Kula Atlagića smješteno je 4 km sjeverozapadno od Benkovca. Ime mu se javlja krajem 17. stoljeća kada područje Ravnih kotara naseljava pravoslavni živalj. Prije toga na prostoru današnje Kule Atlagića nalazila su se dva hrvatska sela: Tihlići i Bojišta, unutar dotadašnje srednjovjekovne županije Luka. Ta su se naselja nalazila uz važnu srednjovjekovnu prometnicu (*Via Magna - cesta vocata tendens per Lucam*) koja je prolazila zadarskim zaljevom. Zapadno od *Via Magna* nalazilo se srednjovjekovno selo Bojište ili Bojišće (*Boisce, Boische*). Ono se spominje u popisu posjeda ninskog biskupa iz 1449. godine s crkvama Sv. Mateja i Sv. Petra, a pripadalo je vranskom kastrumu. Za samu crkvu pretpo-

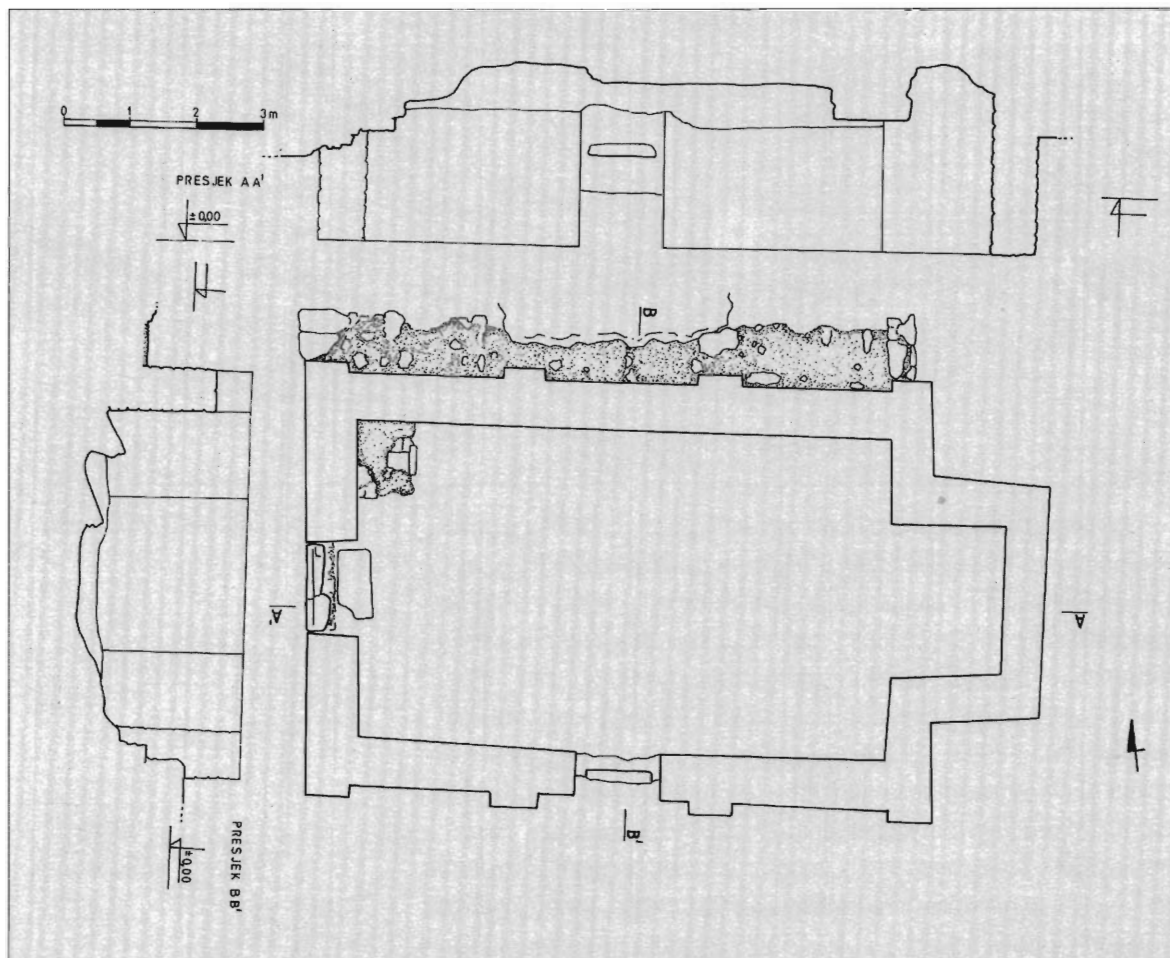
Crkva Sv. Petra i grobovi u njezinoj unutrašnjosti tijekom arheoloških istraživanja

Pogled na grobove istočno od apside crkve Sv. Petra

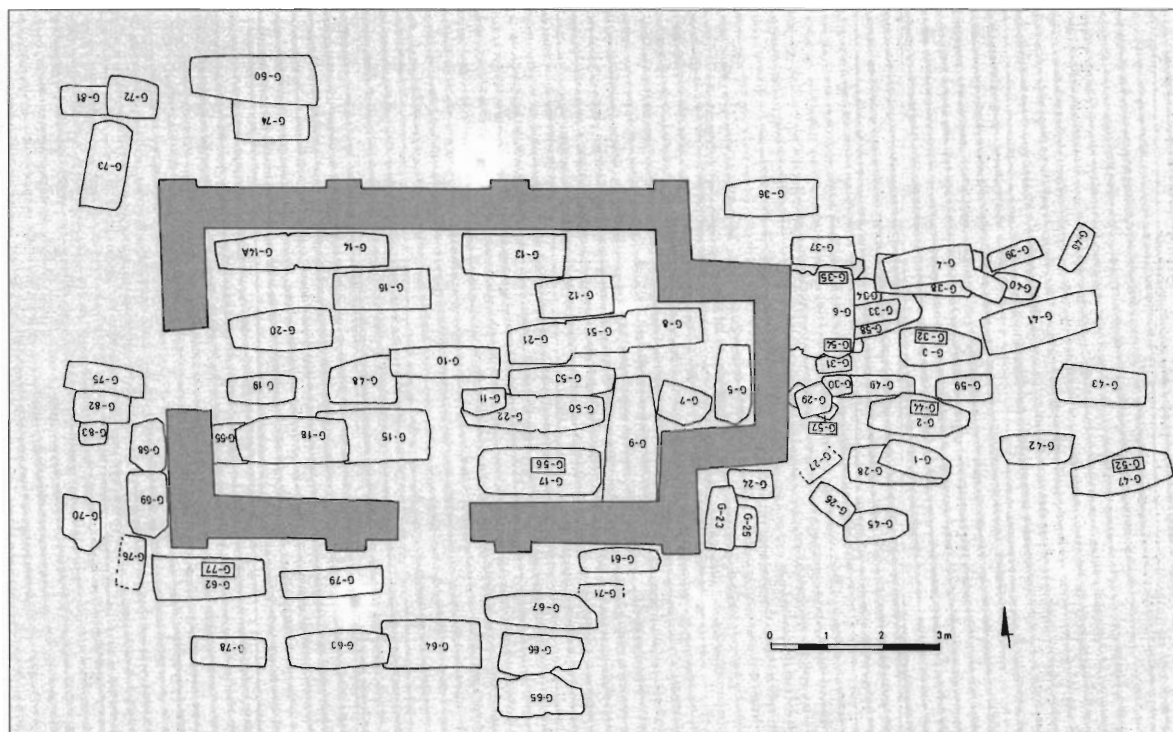
stavlja se da je to ona crkva Sv. Petra uz koju su vranski templari još 1194. godine imali svoj posjed i hospicij. Srednjovjekovni toponim sela Bojišta sačuvao se samo za uže područje sjeverno od Sv. Petra gdje žive rimokatolici Kule Atlagića, koji se još i danas pokopavaju uz tu crkvu. Osim Bojišta u okolici crkve zabilježen je i toponim Opatija.

Tlocrt i presjek crkve Sv. Petra s otkrivenom prizidom uz sjeverni zid

Arhitektura i skulptura

Bilo je otprije poznato da crkva Sv. Petra u svom južnom zidu pokazuje ranoromaničke odlike gradnje, koje nisu bile vidljive u sjevernom zidu. Otkriveni temelji, međutim, dokazali su da je i sjeverni zid, poput južnog, izvorno bio raščlanjen lezenama. Kako je crkva podignuta na kamenitom terenu, a njezini temelji praktički leže na litici, sjeverni je zid vjerojatno propao i morao bio zamijenjen novim. O tome svjedoče ostaci prigrađenog zida načinjenog od nepravilnog kamena povezanog žbukom, za koji se može pretpostaviti da je pridržavao izvorni zid prije izgradnje novoga. Preslojio je grob 74 u njegovoj južnoj polovini, a isti je djelomično prekriven i kasnije ukopanim grobom 60, u kojem je nađen *piccolo* venecijanskog dužda Enrica Dandola (1192.-1205.). Ova okolnost donekle upućuje na vrijeme izgradnje spomenute prizide. Novi sjeverni zid podignut je vjerojatno nakon temeljite devastacije crkve u 17. stoljeću o čemu će biti riječi.

Iskopavanjima je nedvojbeno utvrđeno da ni na mjestu gdje je podignuta ranoromanička crkva, niti u njezinu bližem okolišu, nema arhitektonskih ostataka ili bilo kakvih drugih okolnosti, što bi upućivale na postojanje starije građevine, koja bi prethodila crkvi. Međutim, u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika čuvaju se ulomci predromaničke skulpture i natpisa 9. stoljeća, koji potječu iz nalazišta uz crkvu Sv. Petra. Za one, za koje postoje podaci o bližim okolnostima otkrića, navodi se da su bili uzidani u pročelje crkve. Također i svi ulomci skulpture, koji su došli u Muzej nakon posljednjih iskopavanja 1997. godine, a među kojima je znatan broj onih koji pripadaju predromaničkom razdoblju, izvađeni su iz miniranih zidova crkve, u koje su bili uzidani kao spolija. Stoga građevinu kojoj su pripadali valja potražiti na drugom mjestu.

Ranoromaničkom namještaju crkve pripadao je vjerojatno ulomak pluteja koji je otprije pohranjen u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, a sačuvan je u donjoj polovini. Od središnjeg ukrasa obrubljenog plastičnom letvom nazire se dio tijela i noge četveronožne životinje, a obrubni pojas ukrašen je reljefno izvedenim motivom ljljana i dviju nasuprotno postavljenih ptica koje kljuju grozd.

Ovome pluteju pridružuje se onaj otkriven posljednjim istraživanjima. Pronađen je, razbijen u četiri ulomka, u zemlji između dviju stijena, ispod recentnog oltara crkve Sv. Petra. Središnji prikaz isti je kao na prvom pluteju, ali je cjelovitije sačuvan pa se razabire reljefno izvedeni orao koji kandžama grabi ovcu. No obrubni pojas je drugačiji; ukrašen je pleterom, odnosno reljefno izvedenim troprutim kružnicama presječenim međusobno isprepletenim troprutim trakama.

Grobovi u unutrašnjosti i okolišu crkve Sv. Petra

*Ulomak ranoromaničkog pluteja
otkrivenog tijekom arheoloških
istraživanja 1997. godine*

Među spolijama uzidanim u crkvu pronađena su i dva spomenika, koji pripadaju rimskom razdoblju. To su ara s ostatkom natpisa:

[L]IBERO . PATRI
IVLIVS . BES SVS
V . S

Rimska ara s ostatkom natpisa

Ulomak cipusa s ostatkom natpisa

i ulomak cipusa, također s ostatkom natpisa:

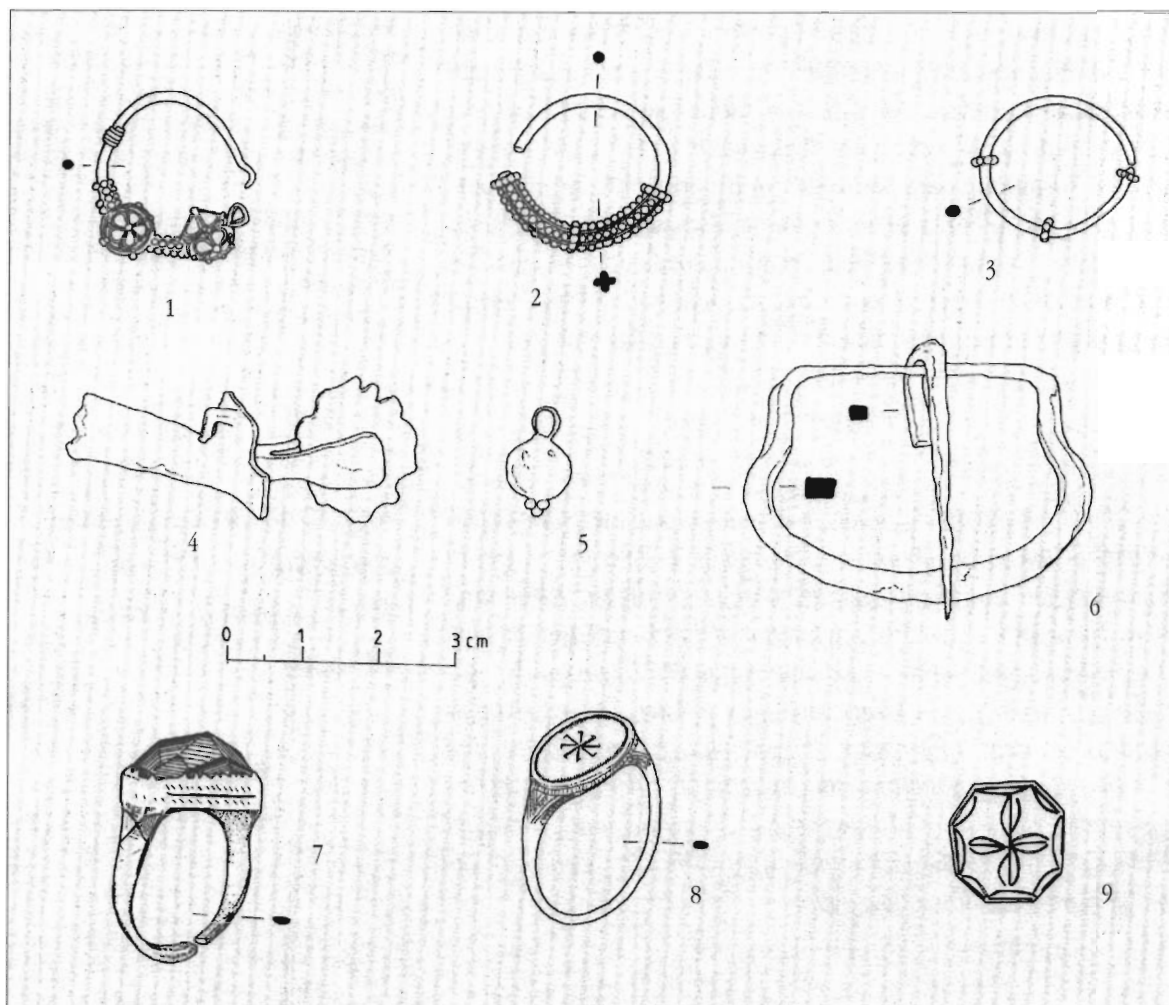
P . MI...
VER...
AED...
ANN...
DXV...
CT...

Grobovi

Istraživanje grobova bilo je znatno otežano činjenicom što se uz crkvu Sv. Petra kontinuirano ukapalo od srednjeg vijeka do najnovijeg vremena, vjerojatno s kraćim prekidom u doba turskih osvajanja, a tu se i danas nalazi rimokatoličko groblje Kule Atlagića. Grobna arhitektura gotovo je jednaka kroz čitavo to dugo razdoblje. Čest je slučaj, osobito kada je riječ o pokopanoj djeci, da su srednjovjekovni grobovi višekratno korišteni pa je to radilo čak i posljednjih nekoliko desetljeća. Prema kazivanju jednoga od rijetkih povratnika u Kulu Atlagića bilo je 1974. godine pokopano u grob 23 jedno dijete. Budući da je u tom grobu još u potpunosti sačuvan drveni lijes nisu mogli biti istraženi grobovi 24 i 25 koji se nalaze ispod njega. Grobovi su u dva, a ponegdje i u tri sloja gusto zbijeni oko crkve, tako da među njima uglavnom nema razmaka. Orijentacije su različite: zapad-istok, istok-zapad, sjever-jug i jug-sjever, što je karakteristika kasnih srednjovjekovnih grobalja s naglašenom namjerom da se pokojnik pokopa što bliže crkvi. Nalazi u grobovima su malobrojni, zabilježeni su svega u 29 grobova, a kada se uzmu u obzir oni grobovi koji se sa sigurnošću mogu pripisati srednjem vijeku, taj je broj još manji. Tu se mogu izdvojiti grob 31 s parom običnih srebrnih karičica, grob 35 s parom srebrnih karičica s koljencima, grob 53 s anonimnim obolom grada Mantove (kovanim između 1150. i 1256.), grob 60 s *piccolom* dužda Enrica Dandola (1192.-1205.), grob 63 s *piccolom* dužda Giovannija Dandola (1280.-1289.), grob 73 koji je sadržavao tri prstena, željeznu predicu i *piccolo* dužda Pietra Gradeniga (1289.-1311.).

Znatno je veći broj nalaza kasnoga srednjeg vijeka pronađen u zemlji između grobova što dodatno potvrđuje činjenicu o njihovom naknadnom, ponovnom korištenju u kasnijim razdobljima. To je standardni repertoar nakita i metalnih dijelova odjeće prisutan na drugim istodobnim grobljima. U ovoj prigodi izdvajamo srebrnu naušnicu trojagodnog tipa izvedenu u tehnici filigrana i granulacije, tzv. srebrnu naroskanu naušnicu s gusto granuliranom donjom polovinom karike, srebrno puče ukrašeno granulama, željeznu pojasnu kopču s predicom gljivasta oblika te dijelove ženske i muške nošnje 14. i 15. stoljeća, reprezentante mode anžuvinskoga vremena. Ovim se nalazima pridružuje i ulomak gotičke ostruge sa sačuvanim dijelom povijenog ostružnog luka i šiljkom koji ima dodatak u obliku kotačića. Takve su ostruge u širokoj upotrebi na cijelom evropskom prostoru u doba križarskih ratova, a primjerci poput našega karakteristični za razdoblje 14. i 15. stoljeća. Također su brojni i numizmatički nalazi: osim već navedenog novca iz grobova tu su još venecijanski *piccolo* Orija Malipiera (1178.-1192.), mezanin Andrea Dandola (1343.-1354.), te komunalni novci Splita i Padove iz sredine i s kraja 13. stoljeća.

Svi grobovi za koje se pouzdano može reći da pripadaju kasnosrednjovjekovnom razdoblju nalazili su se u najdonjem sloju.

Nalazi iz grobova uz crkvu Sv. Petra

U to je doba groblje bilo znatno veće nego u kasnijim razdobljima, jer se grobovi naziru i 20-30 metara istočno i sjeverno od crkve gdje nisu preslojeni mlađim ukopima.

Kada je riječ o grobovima unutar crkve treba navesti podatak, koji godine 1693. donosi unijatski episkop Nikodim Busović. On okrivljuje za zlodjelo episkopa Atanasija, koji je dao da se u Kuli Atlagića u katoličkoj crkvi pootvaraju grobovi i povade kosti i onda u njoj zapalio vatru da bi je spalio. Ovaj događaj potvrđuju i rezultati arheoloških iskopavanja. U većini grobova unutar crkve bio je pokopano po više pokojnika (6-8) i svi pripadaju mlađim razdobljima, vjerojatno 18. ili čak 19. stoljeću. Međutim u tri slučaja uspjeli smo ući u trag starijim grobovima, koji potvrđuju za-bilježenu devastaciju episkopa Atanasija. To su grobovi 48, 53 i 55, otkriveni u tragovima ispod recentnih grobova. U sva tri slučaja radi se samo o dijelovima kostura *in situ*, a najbolje je sačuvan onaj u grobu 53. U grobu 55 sačuvan je dio prsnog koša i karlice, a u grobu 48 tek prsti ruku. Pokojnici u sva tri groba imali su relativno bogate nalaze, osobito onaj u grobu 48 s osam luksusnih prstenova, po četiri na svakoj ruci. U ostala dva groba pronađena su po četiri prstena slična onima u grobu 48. U Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika čuva se veći broj analognog prstenja, na

žalost, bez podataka o lokalitetu i okolnostima otkrića. Kao dalje paralele mogu poslužiti nalazi prstenja iz Bosne i Srbije, koji oblikom i ukrasom podsjećaju na naše, a datirani su u 15. i 16. stoljeće. Denar akvilejskog patrijarha Ludovika II. (1412.-1420.), nađen uz ruku kostura u grobu 53, možda može pripomoći pri datiranju ovih grobova, premda se ne može sa stopostotnom sigurnošću tvrditi da je izvorno bio u grobu, već je tu možda upao sa zemljom prigodom ukopavanja grobova 20 i 21, koji su bili iznad njega. Stoga ova tri groba treba datirati u kraj 15. ili u 16. stoljeće.

Stručna ekipa:

Maja Petrinec, Maja Marković, Miran Palčok (Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu) i Anastazija Magaš (Uprava za zaštitu kulturne baštine Konzervatorski odjel Zadar).

Prilozi uz izvještaj:

Miran Palčok, Zoran Alajbeg, Marijan Lozo
Opredjeljivanje numizmatičkih nalaza:
Tomislav Šeparović

The paper reports on results of archaeological excavations performed by the early-Romanesque church of St. Peter (Sv. Petar) in Kula Atlagića near Benkovac, demolished during the Fatherland War. There were researched the interior of the church and the area 2 m wide along its north, south and west walls. To east of the apse there was researched a larger area (8 x 6.5 m). The excavations resulted in new information on the church architecture and revealed finds of sculpture, that is, church furnishings. In the researches, there were also excavated 85 graves, only a part of them belonging to the late middle ages (13th-15th centuries), the major part being of the new age.

*Report on Archaeological
Excavations of the St.
Peter's Church in Kula
Atlagića*

Literatura:

- I. ČREMOŠNIK, Nalazi nakita u srednjovjekovnoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, N. S. 6, Sarajevo, 1951.
V. DELONGA, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Split, 1996.
N. JAKŠIĆ, Topografija pravca *via Magna cesta vocata tendens per Lucam*, *Starohrvatska prosvjeta*, III/14 (1984.), Split, 1985.
N. JAKŠIĆ - M. PETRINEC, Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa u Vrh Rici, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, 23 Split, 1996.
D. MILOŠEVIĆ, *Nakit od XII do XV veka iz zbirke Narodnog muzeja u Beogradu*, Beograd, 1990.
I. PETRICIOLI, *Pojava romaničke skulpture u Dalmaciji*, Zagreb, 1960.